

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інститут післядипломної освіти
Кафедра економіки природокористування

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: **Рекреаційний туризм: перспективи розвитку у сучасних умовах**

Виконала студентка групи Е-5т
спеціальності 101 «Екологія»
Чумаченко Наталія Федорівна

Керівник к.е.н., доцент
Арестов Сергій Вікторович

Рецензент к.екон.наук., доц.
Смірнова Катерина Володимирівна

Одеса 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Інститут післядипломної освіти
Кафедра Економіки природокористування
Рівень вищої освіти бакалавр
Спеціальність 101 «Екологія»
(шифр і назва)
Освітня програма «Організація еколого-туристичної діяльності»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри економіки природокористування

Губанова О.Р.

«2» березня 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

студентці Чумаченко Натальї Федорівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи :Рекреаційний туризм: перспективи розвитку у сучасних умовах
керівник роботи Арестов Сергій Вікторович к.е.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ОДЕКУ від «14» вересня 2021 року № 175- С
2. Строк подання студентом роботи 03.06.20 22 року
3. Вихідні дані до роботи: матеріали періодичних видань, монографій, нормативно-правові акти, статті фахових збірників наукових робіт, статистична інформація, матеріали сайтів Інтернет-мережі
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):1.Теоретико – методологічні основи організації та розвитку рекреаційного туризму.
2.Рекреаційно-туристичні ресурси України. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу у сучасних умовах. Тенденцій розвитку туристично-рекреаційної сфери України
3. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму в Україні. Перспективи розвитку і шляхи підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів. SWOT-аналіз розвитку туристично-рекреаційної сфери України
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): групування регіонів за ресурсно-рекреаційним рейтингом. Фактори привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів, %. SWOT-аналіз розвитку туристично-рекреаційної сфери України, тощо.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1.	Аналіз наукової літератури з досліджуваної теми, написання вступу.	02.03.22-07.03.22	85	4 добре
2.	Написання першого розділу.	08.03.22-14.03.22	85	4 добре
3.	Написання другого розділу.	15.03.22-20.03.22	85	4 добре
4.	Узагальнення результатів до першого і другого розділу.	12.05.22-15.05.22	85	4 добре
5.	Рубіжна атестація.	16.05.22-20.05.22	85	4 добре
6.	Написання третього розділу.	21.05.22-28.05.22	-	-
7.	Узагальнення отриманих результатів. Оформлення електронної версії роботи. Перевірка на наявність плагіату.	29.06.22-03.06.22	-	-
8.	Перевірка роботи науковим керівником, надання відгуку, складення протоколу та висновку керівника, підпис авторського договору.	04.06.22-10.06.22	-	-
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)	-	85,0	-

Студент _____ Чумаченко Н.Ф.
(підпис) (прізвище та ініціали)Керівник роботи _____ Арестов С.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота бакалавра на тему: «Рекреаційний туризм: перспективи розвитку у сучасних умовах»

Чумаченко Наталя Федорівна

Актуальність теми полягає в тому, що рекреаційний туризм в Україні один з перспективних видів туризму у сучасних умовах.

Метою роботи є характеристика і аналіз потенціалу рекреаційного туризму у сучасних умовах. Визначення поняття та структури рекреаційно-туристичного комплексу країни з метою виділення основних проблем і перспектив розвитку рекреаційного туризму в Україні.

Задачі дослідження: розкриття потенціалу рекреаційного туризму та основні форми рекреаційної діяльності у сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є рекреаційний туризм в Україні, як перспективний напрямок розвитку у сучасних умовах.

Предмет дослідження є визначення сутності, основних видів, особливостей та завдань рекреаційного туризму.

Методи дослідження: системний аналіз, статистичного аналізу, синтез.

Результати дослідження отримані в ході дослідження, можуть бути використані для розробки концепції розвитку рекреації та туризму регіонів України, створення привабливих програм інвестування туристично-рекреаційних комплексів різного функціонального призначення, розробки нових туристичних маршрутів та розширення існуючих.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, літературних джерел. Повний обсяг тексту кваліфікаційної роботи бакалавра – 60 сторінок, таблиць – 2, рисунків–6.

Ключові слова: рекреація, рекреаційний туризм, рекреаційні ресурси, рекреаційно-ресурсний потенціал, туристично-рекреаційний комплекс.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ	9
1.1. Сутність рекреаційного туризму та основні форми рекреаційної діяльності у сучасних умовах.....	9
1.2. Основні види, типи, особливості та завдання рекреаційного туризму.....	12
1.3. Класифікація туристсько-рекреаційних ресурсів.....	16
2. РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ.....	21
2.1. Характеристика ресурсного потенціалу України для розвитку рекреаційного туризму.....	21
2.2. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу у сучасних умовах.....	31
2.3. Сучасні тенденції розвитку туристично-рекреаційної сфери України.....	38
3. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	41
3.1. Проблеми та перспективи розвитку туристично-рекреаційної сфери.....	41
3.2. Перспективи розвитку і шляхи підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів.....	45
3.3. SWOT-аналіз розвитку туристично-рекреаційної сфери України	51

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. На сьогодні рекреація та туризм є одним з найприбутковіших видів бізнесу у світі. Цей сектор останнім часом стає дедалі важливішим у структурі національних економік, і розвивається дуже швидкими темпами, в країнах що надають розвитку рекреації та туризму пріоритетного значення, ця сфера послуг зростає набагато швидше, стаючи не тільки дедалі значимішою частиною національних економік, але й найважливішим наповнючем державної скарбниці.

Важливе значення для розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму мають туристичні ресурси, які є основною метою подорожей. За цих обставин вони зумовлюють і визначають найважливіші економічні показники туризму, такі, як кількість туристів, ціни на послуги, географію подорожей, їх сезонний розподіл, тривалість перебування та ін.

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Розширення міжнародних зв'язків відкриває нові шляхи для просування національного туристичного продукту на світовому ринку, залучення до світового інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності.

Україна володіє багатими природно-кліматичними, культурно-історичними та національно-етнографічними ресурсами, які створюють передумови для розвитку багатьох видів туризму. Більшість регіонів України має туристичні ресурси, які відносяться до всіх трьох груп, що має можливість виходу на туристичний ринок з привабливими туристичними пропозиціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день є багато праць науковців, що займаються проблемами розвитку рекреаційного туризму. Зокрема, проблеми розвитку рекреаційно-туристичної сфери розглядаються у працях В.Євдокименка, Ю.Зінько, В.Кравціва, Х.Роглева, М.Рутинського, тощо.

Проблему розвитку туристично-рекреаційного бізнесу розглянуто у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як А.Ю. Александрова, М.П. Мальська, М.З. Гамкало, О.Ю. Бордун, О.О. Бейдик, В.Г. Завада, В.Ф. Данильчук та багато інших. Аналіз останніх наукових даних засвідчує, що дана тема є досить актуальною і мало вивченою.

Метою роботи є характеристика і аналіз потенціалу рекреаційного туризму у сучасних умовах. Визначення поняття та структури рекреаційно-туристичного комплексу країни з метою виділення основних передумов та проблем і перспектив розвитку рекреаційного туризму в Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно було вирішити наступні **завдання дослідження**:

- розкрити сутність рекреаційного туризму та основні форми рекреаційної діяльності у сучасних умовах;

- охарактеризувати основні види, особливості та завдання рекреаційного туризму;

- проаналізувати загальну характеристику ресурсного потенціалу України для розвитку рекреаційного туризму;

- визначити сучасний стан і перспективи розвитку рекреаційних ресурсів в Україні;

- проаналізувати особливості та тенденції розвитку туристично-рекреаційного комплексу та туристично-рекреаційної сфери України;

- дослідити проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму в Україні;

Об'єктом дослідження є рекреаційний туризм в Україні, як перспективний напрямок розвитку у сучасних умовах.

Предметом дослідження є визначення сутності, основних видів, особливостей та завдань рекреаційного туризму.

Методи дослідження. У роботі використовувались як загальнонаукові методи (аналіз і синтез, системний підхід, індукція та дедукція), так і конкретно наукові методи: історико-географічний, порівняльно-географічний, картографічний, класифікації та типізації. Системний підхід (принципи виділення ієрархічних рівнів рекреаційно-туристичних систем і зв'язків між ними), кластерний аналіз (проведення групування рекреаційних зон за особливостями їх функцій), порівняльно-географічний метод (порівняння особливостей розвитку рекреаційного туризму у рекреаційному потенціалі України), класифікації та типізації (виділення форм територіальної організації рекреаційно-туристичної діяльності та виокремлення окремих типів в кожній із виділених форм), аналіз та синтез (проаналізовані складові явища та об'єкти рекреаційно-туристичного комплексу та туристично-рекреаційної сфери України).

Результати дослідження отримані в ході дослідження, можуть бути використані для розробки концепції розвитку рекреації та туризму регіонів України, створення привабливих програм інвестування туристично-рекреаційних комплексів різного функціонального призначення, розробки нових туристичних маршрутів та розширення існуючих.

Особистий внесок здобувача. Автором особисто зібраний та опрацьований статистичний, картографічний, літературний матеріал, сформульовані концептуальні положення, методичні підходи та висновки. Використані наукові положення, запозичені в інших авторів, мають відповідні посилання.

Структура і обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку бібліографічних посилань використаних джерел. Повний обсяг тексту кваліфікаційної роботи бакалавра – 62 сторінки, таблиць – , рисунків – .Список бібліографічних посилань використаних джерел включає найменувань на сторінках.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Сутність рекреаційного туризму та основні форми рекреаційної діяльності у сучасних умовах

У сучасному світі відпочинок, рекреація, туризм, оздоровлення – є найвищою соціальною цінністю. Тому за останні кілька десятиріч у світі поступово зростає значення туризму і рекреації. Це пов'язано в перш чергу із значним ростом доходів населення економічно розвинутих країн, із зростанням загальноосвітнього рівня людей, розвитком транспортного сполучення тощо.

Індустріальний розвиток цивілізації, забруднення екологічних систем навколо великих промислових районів, збільшення психологічного навантаження на людину через прискорення темпу життя, змушує все більшу кількість людей шукати відпочинок та оздоровлення в поки що екологічно благополучних регіонах світу [1-6]. В Україні туристи мають можливість не тільки відпочити і відтворити функціональні можливості свого організму, але й ознайомитись з її історією та культурою.

Сфера туризму сьогодні стає все більш значущою галуззю економіки сучасних держав. У зв'язку з цим відбувається ускладнення цієї сфери діяльності. Шикуються системи видів і підвидів туризму, з'являються нові модифікації. І все це намагаються осмислити теоретики.

В теоретичному зрізі рекреацію і туризм трактують як: галузь сучасної національної і регіональної економіки; сферу соціально-економічної політики держави та її регіонів; технологію реалізації рекреаційних потреб і запитів; сферу реалізації прав і потреб громадян на відпочинок, пересування, оздоровлення.

Сьогодні нерідко дослідники говорять про рекреаційні основи туризму, у зв'язку з цим виникає питання про співвідношення понять «туризм» і «рекреація».

Під першим терміном розуміється тимчасове переміщення людей в інші місцевості з метою задоволення потреб в розслабленні, задоволенні, пізнанні, оздоровленні. Під другим терміном зазвичай мають на увазі відновлення ресурсів людини, витрачених під час роботи. Також під рекреацією пропонують розуміти діяльність людей по використанню свого вільного часу. Таким чином, поняття рекреації є більш широким, так як туризм - лише один із способів відпочинку і відновлення сил людини. Між рекреацією і туризмом є спільне: обидві ці активності пов'язані з відпочинком, розслабленням, відновленням сил і ресурсів. Але є і відмінності. Рекреація може відбуватися без переміщення в якісь інші місця, наприклад, лежання на дивані після робочого дня - це теж спосіб відновити сили. А туризм може відбуватися не тільки з рекреаційними цілями, хоча справедливо зауважити, що велика частина цілей туризму саме рекреаційна.

"Рекреація" - поняття значно ширше, оскільки включає практично всі види діяльності людини у її вільний від роботи час, який вона проводить поза своїм постійним помешканням, тоді як "туризм" - поняття вужче і глибше, оскільки цей процес супроводжується споживанням відповідних послуг, тобто купівлею певної продукції, товару чи послуг і використанням ресурсного потенціалу території.

Рекреація - розширене відтворення сил людини (фізичних, інтелектуальних та емоційних) або діяльність, спрямована на відновлення продуктивних сил людини.

Поняття «рекреація», створене від латинського *recreatio*, було введено римлянами та спочатку зв'язувалося з оздоровленням та відновленням сил. Нині воно розглядається в більш широкому сенсі й охоплює соціальний, економічний, психологічний та біологічний зміст.

Але з часом поняття «рекреація» зазнало значних змін і значно розширилося.

Від визначення рекреації як відновлення сил людини, втрачених в процесі трудової діяльності, воно переросло в комплексне поняття, яке включає:

- короткотривалий відпочинок; - туризм і різні його форми; - лікування;
- різноманітні види діяльності людей під час відпочинку та їх сполучення, які можливо здійснювати на конкретних пристосованих для цього територіях [2].

Рекреаційний туризм - це подорож задля відпочинку, оздоровлення або лікування, яку здійснюють за безпосереднього використання природних властивостей клімату, мінеральних вод, грязів, привабливих ландшафтних та інших ресурсів.

На нинішньому етапі вивчення туризму немає єдиної думки стосовно визначення поняття "рекреаційний туризм" та його складу. Проте, найбільш поширеним серед усіх пояснень даного визначення є таке: "рекреаційний туризм"- це подорож задля відпочинку, оздоровлення або лікування, яку здійснюють за безпосереднього використання природних властивостей клімату, мінеральних вод, грязей, привабливих ландшафтних і інших ресурсів.

Основні форми рекреаційної діяльності:

- курортне лікування, оздоровчий відпочинок і туризм.

У територіальному плані рекреаційна діяльність - важливий чинник комплексної організації матеріально-просторового середовища проживання людини, що охоплює спеціалізовані території землі з елементами природного й урбанізованого середовища, які в сукупності утворюють територіальні рекреаційні системи різного типу [11].

Рекреаційний туризм поділяють на лікувальний і відпочинково-оздоровчий. Ці підвиди відмінні, але доповнюють один одного. Так, відпочинково-оздоровчі потреби можна задовольняти на рекреаційних об'єктах загальної спеціалізації, а лікувальні - в спеціалізованих курортних закладах. Під час задоволення відпочинково-оздоровчих потреб застосовують лікувальні процедури, і навпаки, в лікувальному туризмі - елементи активного відпочинку.

Однак центральне місце в рекреаційному туризмі посідає лікувальний (курортно-лікувальний або лікувально-оздоровчий) туризм, який вважають традиційним видом, що розвивається в районах зі сприятливим кліматом і наявністю лікувальних ресурсів або в місцях, де розроблені технології лікування тих чи інших захворювань.

Значення лікувального туризму в сучасних умовах зростає. Оскільки на стан здоров'я людей негативно впливають прискорені темпи життя, які супроводжуються стресовими ситуаціями, насиченістю інформаційних потоків, несприятливою екологічною ситуацією.

Саме, лікувальні тури, що вимагають порівняно тривалих термінів перебування (2-3 тижні) і більш розвиненого обслуговування, відповідно є відносно дорогими та прибутковими для турорганізаторів в порівнянні з іншими видами турпродуктів.

Туризм задовольняє потребу людей у відпочинку за допомогою зміни обстановки. Люди стали спеціально ходити і їздити в такі місця, де вони можуть розслабитися, відпочити, вирватися зі звичної суєти. Так і з'явився рекреаційний туризм. Це особлива форма активності, в ході якої людина відновлює свої ресурси.

1.2. Основні види, типи, особливості та завдання рекреаційного туризму

У найзагальнішому вигляді можна рекреаційний туризм охарактеризувати так: це переміщення людей у вільний час на інші території з метою відновлення фізичних і психічних ресурсів. Під таке широке визначення потрапляють майже всі види туризму. Але головним антиподом рекреаційного є туризм діловий. Взагалі, всі переміщення в просторі з цілями заробітку, виконання будь-яких обов'язків і робіт не відносяться до рекреації. А все решта подорожі з метою отримати задоволення і тим самим відновити свої ресурси є рекреаційним. Таким

чином, суть туризму за великим рахунком зводиться до виконання рекреаційної функції в житті людини. Подорожі потрібні для того, щоб заповнювати запаси душевних і фізичних сил. Але не всяка подорож в повній мірі сприяє продуктивному відпочинку. Тут з'являється така особливість місця, в яке їде мандрівник, як потенційні можливості для задоволення потреб туриста. У цьому випадку варто говорити про туризм не тільки з боку споживача туристичних послуг, але і з боку їх організатора. Адже туризм - це ще й сфера бізнесу. І ось тут необхідно говорити про рекреаційні ресурси туризму, в які входить не тільки природні властивості місця, але і штучно створювані людьми, що проектують туристичний продукт.

Існує кілька підходів до виділення видів рекреаційного туризму. У самому консервативному підході виділяють тільки два види:

- 1) оздоровчий ;
- 2) пізнавальний.

Однак постійно ускладнююча система туризму зажадала більш ґрунтовного підходу до виділення видів рекреаційного туризму.

До них відносять:

- оздоровчий; - пізнавальний; - етнографічний; - спортивний; - релігійний;
- сільський; - екологічний; - гастрономічний; - культурний види туризму.

Порівнявши всі види туризму за метою подорожі можна визначити, що наймасовішим є світовий ринок рекреаційного туризму (відпочинок і лікування), що охоплює 71% загальної кількості прибуттів у світі та характеризується поступальними темпами розвитку й стабільністю туристичного попиту.

Рекреаційний туризм - це специфічна сфера людської діяльності. Для задоволення потреб туристів необхідні кваліфіковані кадри: лікарі та інші медичні компетентні співробітники для оздоровчого туризму, підготовлені екскурсоводи - в пізнавальному туризмі, інструктори та тренери - в спортивному.

Є навіть спроба обґрунтувати розвиток туристично-рекреаційного туризму, який спрямований на досягнення декількох цілей одночасно: відпочинок, пізнання, оздоровлення. У прикладі в цьому випадку наводяться відпочиваючі, які приїжджають на курорт з головною метою - пройти лікувальні процедури. Але при цьому туристи ще й роблять екскурсії навколо курорту, займаються спортом: плавання, фітнес, а також відвідують розважальні заклади: казино, боулінги, дискотеки. Доречніше швидше назвати цей вид змішаним або власне рекреаційним.

Ще одна класифікація пов'язана з місцевістю, в якій він здійснюється, в цьому випадку виділяють:

- гірський; морський; лісовий, сільський, індустріальний, джайлоо, спелеотуризм.

За способом пересування виділяють піший, автомобільний, авіатуризм, залізничний, велосипедний, водний, гірський, лижний та інші види рекреаційного туризму.

Існують і інші класифікації, але перераховані в повній мірі характеризують поняття рекреаційного туризму.

Рекреаційний туризм можна умовно розділити на кілька типів:

- 1) Туристсько-оздоровчий тип;
- 2) Пізнавально-туристський тип.

Для кожного типа потрібний свій вид рекреаційних ресурсів. Під рекреаційними ресурсами розуміється складна керована і частково самокерована система, що складається з ряду взаємозалежних підсистем, а саме: відпочиваючих людей, природних і культурних територіальних комплексів, технічних систем, обслуговуючого персоналу і органу управління.

До складу природних характеристик входять площа і місткість рекреаційної території, комфортність клімату, наявність водних об'єктів, насамперед бальнеологічні властивості, естетичні особливості ландшафту тощо.

Оптимальне поєднання цих характеристик створює необхідну основу для розвитку рекреаційного туризму.

Для першого типу це - кліматичні чинники, які в поєднанні з джерелами мінеральних вод і лікувальними грязями створюють сприятливі умови для формування курортного комплексу.

Для другого, крім вищезгаданого - історико-культурний потенціал. У територіальному відношенні можна виділити кілька основних рекреаційних зон. Лісостепові, лісові, гірські і приморські зони мають можливості для організації як масового відпочинку і туризму, так і лікувально-реабілітаційний курортний відпочинок практично цілий рік.

Рекреаційні заходи першого виду можна назвати пасивними. До них відносяться сонячні та повітряні ванни в спокої. Здійснюються вони зазвичай в умовах пляжу. Цей вид рекреації пред'являє жорсткі вимоги до погоди.

Другий вид - активна рекреація: прогулянки, спортивні ігри тощо. Програма організації даного виду туризму повинна мати багатофункціональний характер: відпочинок, досугово-розважальні заходи, оздоровчу програму, здатних підняти життєвий тонус відпочиваючих, задовольнити їх духовні та емоційні потреби.

Виділяють системоутворюючі чинники рекреаційного туризму:

- зміна обстановки;
- забезпечення достатньої м'язової активності;
- стимуляція природного імунітету – несприйнятливості організму до хвороботворних бактерій.

Зміна обстановки пов'язана з "виходом" людини з повсякденних, одноманітних і тому вже утомливих умов життя, що забезпечує перемикання нервово-емоційної сфери на нові об'єкти зовнішнього середовища, відволікання його від утомляючих і часом негативних впливів повсякденності. Туристські

походи і подорожі, що переносять городянина в нову ландшафтно - кліматичну середу, пов'язані з безпосереднім контактом з природою.

Рекреаційний туризм використовується для підвищення надійності життєдіяльності в повсякденних умовах вже освоєної середовища проживання.

Основними завданнями рекреаційного туризму є [2; 4]:

- . гармонійний фізичний розвиток та сприяння всебічному розвитку людини;
- . зміцнення здоров'я та попередження захворювань;
- . забезпечення повноцінного відпочинку різного віку і професій;
- . підтримання високої працездатності;
- . досягнення активного творчого довголіття.

1.3. Класифікація туристсько-рекреаційних ресурсів

Сьогодні існує декілька визначень понять «рекреаційні ресурси» та «туристичні ресурси».

У науковій літературі зустрічаються різні підходи до трактування поняття «рекреаційні ресурси». Рекреаційні ресурси на думку Л. А. Багряної та В. С. Преображенського – це природні, природно-технічні та соціально-економічні геосистеми та їх елементи, які можуть бути використані при існуючих технічних та матеріальних можливостях для організації рекреаційного господарства. Рекреаційні ресурси впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів і центрів, на їх спеціалізацію та економічну ефективність.

Масляк П. О. зазначає, що для розвитку рекреації і туризму необхідні рекреаційні ресурси, до яких належать об'єкти, процеси та явища природного й антропогенного походження, що виступають матеріальною базою для відпочинку й оздоровлення людей через їх відповідні параметри.

Рекреаційні ресурси – природні й антропогенні геосистеми, тіла та явища природи які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані з метою відпочинку та оздоровлення людей у певний час та за допомогою існуючих технологій і матеріальних можливостей. Головною властивістю рекреаційних ресурсів є те, що їм властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Такі ресурси придатні як для прямого, так і для опосередкованого споживання, надання різноманітних послуг курортно-лікувального і рекреаційно-туристського характеру.

Туристичні ресурси – специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил. Ресурсом є не лише пейзаж чи історична пам'ятка, а й тиша, чисте повітря, гостинність жителів тощо (М. П. Мальська).

Туристичні ресурси – це сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту (І. В. Смаль).

Різноманітність туристсько-рекреаційних ресурсів потребує їх виділення в окремі групи. Вирішують дане питання в географічній науці за рахунок проведення класифікації. Єдиної загальноновизнаної класифікації туристсько-рекреаційних ресурсів досі не існує. Більшість класифікацій, представлених різними авторами в різні часи, можна поділити на два основні різновиди в залежності від того, під яким кутом зору розглядаються в них туристсько-рекреаційні ресурси:

1. Класифікації, в основу яких покладені уявлення про походження туристсько-рекреаційних ресурсів.

2. Класифікації, в яких туристсько-рекреаційні ресурси поділяються за особливостями їх використання в залежності від певних видів рекреаційної діяльності.

Проте, не зважаючи на різні підходи до вирішення вказаної проблеми, більшість науковців одноголосні у їх поділі на дві основні групи: природні та антропогенні, які в свою чергу включають культурно-історичні (пам'ятки культури, створені людиною, які можуть використовуватися для задоволення духовних потреб населення) та соціально-економічні ресурси, що включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, об'єкти рекреаційної інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві.

Розглянемо класифікацію туристсько-рекреаційних ресурсів О.О. Бейдика, І.В. Смаля (рис. 1.2).

О.О. Бейдик поділяє рекреаційно-туристичні ресурси на наступні групи: природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні та окрему групу – об'єкти рангу суперточка-тур (рис. 1.1).

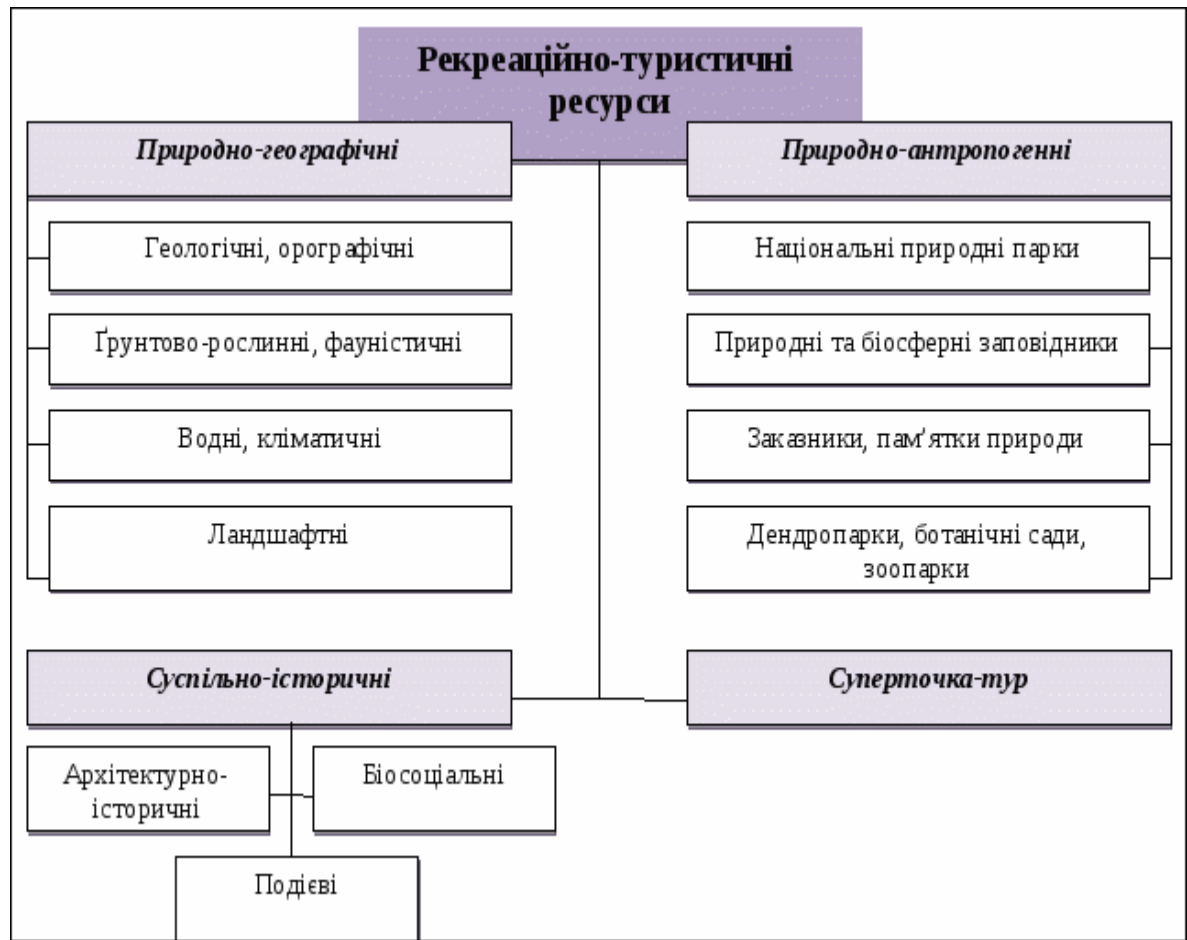

Рис. 1.1 Структура основних типів рекреаційно-туристських ресурсів
О.О. Бейдика [2]

Природно-географічні та природно-антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси є незамінною умовою розвитку рекреації та туризму на певній території. До них належать лікувальні та оздоровчі ресурси багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій.

До суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів відносяться предмети і об'єкти культурної спадщини, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення і представлені сукупністю пам'яток матеріальної та духовної культури, створеної у процесі історичного розвитку суспільства, і які є

об'єктом рекреаційно-туристського інтересу (архітектурними чи археологічними пам'ятками, унікальною забудовою, пам'ятками народної творчості, сакральними спорудами тощо).

Рис. 1.2 Класифікація туристичних ресурсів І.В. Смаля

Під туристично-рекреаційними ресурсами пропонується розуміти сукупність усіх ресурсів - природних і створених людиною, - за допомогою яких може вестися туристично-рекреаційна діяльність і можуть виконуватися функції туристично-рекреаційного комплексу, у тому числі рекреаційна, культурна, соціальна та економічна.

2 РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ

2.1 Рекреаційні ресурси України: сучасний стан і перспективи розвитку

Україна має всі необхідні умови і ресурси для розвитку туристсько-рекреаційного господарства та перетворення його на провідну галузь економіки і важливу частину європейського туристичного ринку. До найважливіших рекреаційних ресурсів України в наш час належать бальнеологічні (мінеральні води, грязі, озокерит), кліматичні, ландшафтні, пляжні, пізнавальні [12].

Рис 2.1. Рекреаційно-туристичні ресурси

Рекреаційно-туристські ресурси — об'єкти та явища природного, природно-антропогенного та соціального походження, які використовуються для туризму,

лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних центрів, їх спеціалізацію та економічну ефективність. Це сукупність природних, природно-технічних і соціально-економічних комплексів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини та її працездатності. У структурі рекреаційних ресурсів виокремлюють дві основні складові — природну та соціально-економічну (природні та історико-культурні ресурси рекреаційної діяльності) рис (2.1).

Ресурси, які на сьогоднішній день використовуються, а також ті, які в силу ряду об'єктивних соціально-економічних причин, не доступні, але можуть бути використані (за певних) умов, формують поняття «туристсько-рекреаційний потенціал».

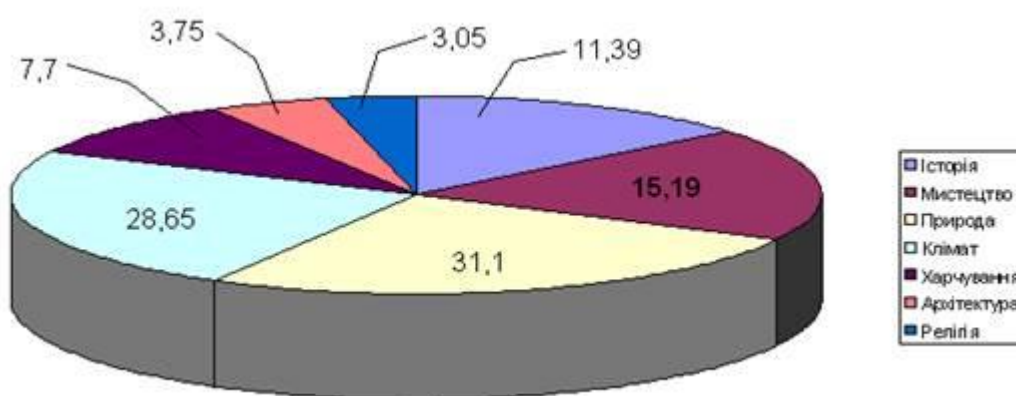

Рис 2.2 Фактори привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів, %

Зробивши порівняння всіх факторів привабливості рекреаційно-туристичних ресурсів (рис.2.2), ми прийшли висновку, що і надалі основним джерелом задоволення туристичних потреб залишається природний потенціал.

Туристсько-рекреаційний потенціал території – сукупність природних ресурсів, історичних, сакральних, культурно-пізнавальних, культурно-розважальних та інших атракційних об'єктів певної території, які можуть

використовуватись для організації відпочинку, подорожей, екскурсій, занять спортом, лікування та оздоровлення населення.

Туристсько-рекреаційний потенціал території включає в себе природно-кліматичні (клімат, ландшафт, екосистеми та ін.), історико-культурні ресурси (культурно-історична спадщина, витвори мистецтва, археологічні цінності, традиції, етнос тощо), а також інфраструктуру туризму та матеріально-технічну базу.

Інфраструктура туризму – це комплекс споруд та мереж, що забезпечують нормальний доступ туристів до туристських ресурсів та їх належне використання в цілях туризму. Власне, саме транспортна доступність є найважливішим критерієм оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території.

Матеріально-технічна база складається з багатьох елементів. Це житловий сектор (готелі, мотелі, табори для автотуристів), сектор громадського харчування (кафе, ресторани, закусочні), транспортний сектор організації подорожей (агентства, організатори екскурсій), сектор розваг, інформаційний сектор (інформаційна туристична мережа), додаткові послуги та сервісна система.

Всі перелічені компоненти тісно пов'язані між собою, і відсутність хоча б одного з них робить неможливий розвиток туризму в регіоні в цілому.

Завдяки географічному положенню Україна має значні рекреаційні ресурси, до яких належать географічні об'єкти, що використовуються або можуть бути використані з метою відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення населення. Рекреаційні ресурси також визначають як об'єкти і явища природного й антропогенного походження, що мають сприятливі для рекреаційної діяльності якісні та кількісні параметри та є матеріальною основою для територіальної організації оздоровлення і лікування людей, формування та спеціалізації рекреаційних центрів і забезпечують їх економічну ефективність. Групування регіонів за ресурсно-рекреаційним рейтингом представлено на (рис.2.3)

Рекреаційні умови — це сукупність компонентів і властивостей природного середовища, які сприяють рекреаційній діяльності (наприклад, кліматичні особливості, мінеральні джерела, біорізноманіття тощо), але при цьому не є її матеріальною базою.

Україна має великі рекреаційні ресурси, до яких належать географічні об'єкти, що використовуються чи можуть бути використані для відпочинку, туризму, лікування, оздоровлення населення.

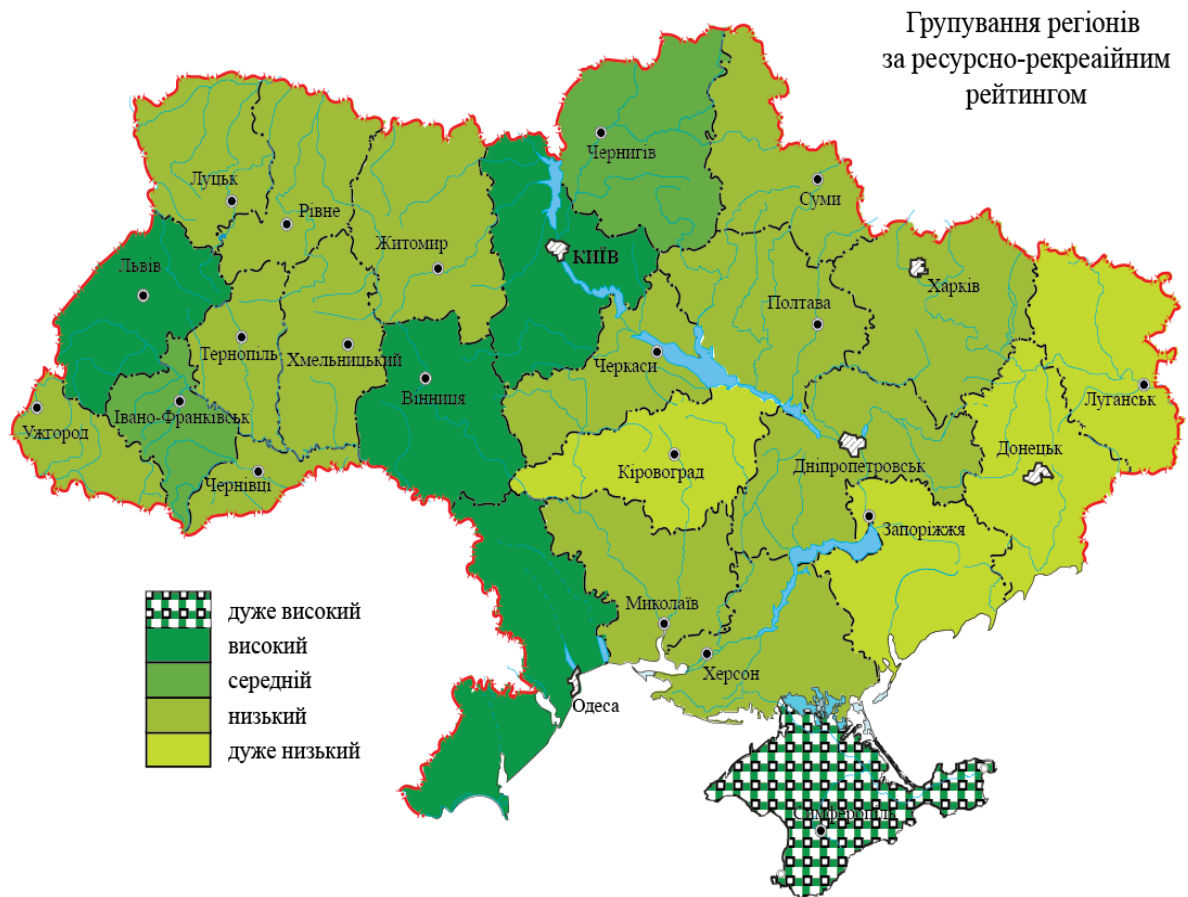

Рис.2.3 Групування регіонів за ресурсно-рекреаційним рейтингом

Рекреаційні ресурси поділяють на природні та соціально-економічні.

Природні рекреаційні ресурси - це природні умови, об'єкти, явища, які сприятливі для рекреації - відновлення духовних і фізичних сил, витрачених під час праці, навчання, творчості. Природні рекреаційні ресурси України різноманітні. Вся її територія знаходиться в смузі кліматичного комфорту.

Україна має прекрасні умови для організації відпочинку на берегах і лиманах Чорного та Азовського морів, водойм і річок та Українських Карпатах.

Рис.2.4. Природні рекреаційні ресурси України

До соціально-економічних рекреаційних ресурсів належать культурні об'єкти, пам'ятки архітектури, історії, археологічні розкопки, етнографічні музеї, місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних учених, письменників, акторів, політичних діячів, викладачів, робітників, селян та ін.

У гірських та передгірських районах Закарпатської області, особливо біля Сваляви, є значні запаси вуглекислих вод, на базі яких працює декілька курортів. Поблизу села Синяк є родовища сульфідних вод, а хлоридно-натрієві води розвідано в Усть-Чорній. Різноманітними мінеральними водами багата Львівська

область. Цінні всесвітньо відомі гідрокарбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні, натрієво-кальцієві води є у Передкарпатському районі, зокрема в Трускавці та Східниці. На незначній відстані від Трускавця, у Моршині, розвідані й широко використовуються сульфатнохлорні, натрієво-магнієво-кальцієві води. На північ від Львівського Передкарпаття зосереджені відомі сульфідні води в Любені Великому і Немирові. Такі води, а також грязі, є на півночі Івано-Франківської області в с. Черче. Усі ці ресурси мінеральних вод мають лікувальне значення.

В Україні наявні мінеральні води всіх основних бальнеологічних груп. Деякі з них, зокрема «Миргородська», «Куяльник», «Поляна квасова», «Березівські мінеральні води», «Нафтуса» і радонові води, мають світове значення та є унікальними. Попереду інтенсивне освоєння сульфідних, залізистих, миш'яковистих та інших мінеральних лікувальних вод.

Україна належить до найбагатших на бальнеологічні ресурси країн світу. Найбільшою бальнеологічною областю України є Карпатський регіон, зокрема Передкарпаття. Тут освоєно понад 200 джерел і свердловин мінеральних вод. Першість у регіоні належить трускавецькій 33 «Нафтусі». Важливим бальнеологічним регіоном є Поділля. Тут розташовано 10 родовищ і 16 ділянок мінеральних вод. Нині у цьому регіоні функціонують такі курорти, як Заліщики (Тернопільська область), Хмільник (Вінницька область) та ін.

Україна володіє практично невичерпними і найбільшими у світі запасами лікувальних грязей, які складаються з різних за природним утворенням і лікувальною дією відкладів морських заток, боліт і озер. Ці грязі містять воду, мінеральні та органічні речовини. Відомі українські грязеві курорти – Бердянськ, Хаджибейський курорт та ін.

Кліматичні ресурси України з погляду їх рекреаційного використання належать до найкращих: тепле літо і не дуже холодна зима зі стійким сніговим

покривом. Ще однією особливістю клімату України є його велика різноманітність.

Ландшафтні рекреаційні ресурси України теж доволі багаті та різноманітні. Велику роль тут відіграють рельєф і рослинність. Для нашої держави характерна доволі розчленована поверхня з безліччю мальовничих височин, плато, піднять, останців тощо. Особливо в цьому сенсі виділяється Правобережжя. Тут рельєф у поєднанні з місцевими кліматичними і рослинними ресурсами в цілому є унікальним не лише для Європи, а й для світу (Словечансько-Овруцький, Мізоцький кряжі, Канівські гори, тощо).

Світове значення мають в Україні рекреаційні ресурси пляжів, природно-заповідного фонду, спелеоресурси. Пляжні ресурси України зосереджені на приморських територіях Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей.

Чимале значення для лікування і відпочинку мають рекреаційні ресурси Полісся. Тут зосереджені значні масиви лісів, зокрема соснових. Переважає м'яка тепла зима і досить вологе літо. Є велика кількість прісних озер; повноводні ріки повільно протікають у низьких берегах. Першочергове значення мають рекреаційні ресурси тих місцевостей, які розташовані біля озер, рік і лісів. Можливості для лікування і відпочинку використовуються на Поліссі недостатньо. При цьому слід врахувати, що аварія на Чорнобильській АЕС негативно вплинула на можливості використання рекреаційних ресурсів центральної і східної частини Західного Полісся (північної частини Київської і Житомирської та деяких північних районів Чернігівської і Рівненської областей). Встановлено, що рівень радіації змінюється по вертикалі - біля основи крони він високий (30 %), над поверхнею крони він становить 100 %, на відстані 1 м від поверхні землі - 25%, над трав'яним покривом - 10 %.

Унікальні і сприятливі для освоєння рекреаційні ресурси має крайня північно-західна частина країни. На півночі Волинської області, у верхів'ї

Прип'яті, в добре освоєному в господарському відношенні регіоні, знаходиться так зване Українське поліське поозер'я. Воно характеризується великою кількістю різноманітних за площею та глибиною озер, великими лісовими масивами з переважанням сосни, значними площами лук і боліт. Абсолютні висоти цієї рівнинної території становлять 160-190 м.

Багатим також на рекреаційні ресурси є Південний рекреаційний район, до складу якого входять приморські території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей. Даний район є порівняно посушливим (середньорічна кількість опадів 300-400 мм, переважно у холодний період) з дуже теплим і тривалим літом, теплою зимою, ранньою і короткою весною.

В межах названого району виділяються три підрайони: західний і східний. Західний підрайон (Одеська, Миколаївська області та західна частина Херсонської) характеризується помірним кліматом - більшою кількістю опадів, вищою відносною вологістю повітря і нижчою температурою морської води у літньо-осінній період. Тут зосереджені значні ресурси для організації грязьового лікування у вигляді намулової грязі солених озер і лиманів (Куяльницький та ін.). Значний ефект дають купання в морській воді, сонячні та повітряні ванни.

Підрайон, який простягається вздовж Азовського моря має сприятливі кліматичні водноморські та грязьові ресурси. Унікальні рекреаційні ресурси є також у Карпатах, Передкарпатті і Закарпатті, які входять у вигляді підрайонів у великий Карпатський район. Він характеризується значною кількістю опадів (700-800 мм на рік у рівнинних районах і до 1700 мм в горах), високою відносною вологістю повітря, м'якою зимою, теплим дощовим літом і помірно теплою сухою осінню. Сніг у горах досягає товщини 40-80 см і лежить протягом 3,5 місяців. Гірські райони характеризуються чистим повітрям, насиченим влітку та восени ароматом ялин, ялиць і ялівцю, а також різнотрав'ям та листяними лісами. У районі розташовані великі масиви лісів, джерела цінних і різноманітних за

своїм хімічним складом та лікувальними властивостями мінеральних вод, в ряді випадків унікальних.

Найбільшу цінність мають водно кліматичні та лісові ресурси групи Шацьких озер (їх тут близько 30), в тому числі такі великі, як Світязь (площа близько 2,5 тис. га, максимальна глибина 58 м), Пулемецьке, Люцимир, Пісочне, Острів'янське, Перемут та ін. Значну частину регіону займає Шацький національний парк (майже 20 % його площі, близько 6500 га, припадає на озера) їх чиста вода, здебільшого з піщаними берегами, аромат соснових лісів, ресурси різноманітних дикорослих плодів, ягід і грибів, значні рибні ресурси, а також теплий і м'який вологий клімат - усе це створює винятково сприятливі умови для лікування та відпочинку, для формування тут нового санаторно-курортного комплексу державного значення.

В Україні є кілька з найбільших печер світу, які за відповідного обладнання можна перетворити на рекреаційно-туристичні об'єкти міжнародного значення. Зосереджені печери у трьох регіонах: Подільсько-Буковинському (Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Львівська та Івано-Франківська області) та Карпатах.

В Україні під охороною держави перебувають понад 70 тис. пам'яток історії та культури, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані пам'яток архітектури, які є зразками монументальних витворів мистецтва, починаючи від III ст. до н. е. Пам'ятки історії та архітектури на території України розміщені нерівномірно. Більшість із них знаходиться в західних областях України, а 34 також у Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Сумській областях.

Східні й південні області не є настільки багатими на пам'ятки архітектури-найдавніші з них датуються XVII ст., що пов'язано з пізнім освоєнням території. Найбільше пам'яток історії та архітектури розміщено у Львові (2500) та

Львівській області. Особливо цінними є архітектурні ансамблі площі Ринок (XV–XIX), вулиць Вірменської (XIV–XIX) та Руської.

Мистецьку цінність європейського масштабу мають ансамблі Успенської церкви (XVI–XVII), Святоюрського (XVII) та Вірменського (XIV–XVIII) соборів; Домініканського костелу (XVIII) тощо.

Другим містом в Україні за кількістю пам'яток архітектури є Київ (понад 1500). Передусім це споруди епохи Київської Русі – Золоті ворота (1037), Софіївський собор (1037), Видубицький монастир (XI), ансамбль Києво-Печерської лаври (XI). Кам'янець-Подільський – місто-заповідник, що за кількістю пам'яток архітектури (понад 150) посідає третє місце в Україні. Особливу цінність становлять Стара фортеця (XI–XVIII), церкви, костели, житлові та цивільні споруди.

В Україні збереглися пам'ятки, пов'язані з колонізацією Причорномор'я стародавніми греками. Це руїни Ольвії в Миколаївській області. Через часті напади на землі України іноземних загарбників на її території споруджено чимало замків і фортець, які мають європейське значення. До найцінніших варто віднести замки в Ужгороді, Кременці, Луцьку, Острозі та ін.

В Україні останнім часом активно розвивається подієвий туризм з використанням подієвих туристичних ресурсів. Серед найбільш відвідуваних подій можна назвати наступні: Юморина в Одесі; Джазовий фестиваль в Коктебелі; Таврійські ігри в Новій Каховці; Етнофестиваль «Шешори»; Національний Сорочинський ярмарок; Казантіп; Всеукраїнський фестиваль популярної і рок музики «Тарас Бульба»; Чорноморські ігри; Дні міст України (День Києва і т. д.); Червона рута; Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Перлини сезону»; Рок Екзистенція; Міжнародний Гуцульський фестиваль; КиївМузикФест (Київ); Форум музики молодих (Київ); «Прем'єри сезону» (Київ) «Музична Трибуна Київської Молоді» (Київ); «Тера Героїка» (КаменецьПодільський); Столичне Автошоу; Футбольні ігри української збірної

і клубів, Ліга Чемпіонів, Кубок УЄФА і ін.; Кубок Дерюгиной; Кубок Вадима Гетьмана; Раллі (PRIME Yalta Rally 2008 і ін.); Концерти 35 зарубіжних і відчизняних зірок; Сучасне мистецтво в Україні від Pinchukartcentre; Міжнародні і всеукраїнські виставки тощо.

2.2. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу у сучасних умовах

На сучасному етапі розвиток туристично-рекреаційного комплексу (ТРК) будь-якої країни стає пріоритетним напрямом національної економіки і культури, оскільки він є важливим фактором підвищення міжнародного престижу країни, рушійною силою активізації соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини. В основі ідеї створення туристично - рекреаційних комплексів лежить їх висока соціально-економічна значимість.

Фахівці зазначають, що рекреація є такою сферою діяльності, яка включає велику кількість видів економічної діяльності та може проявлятися в різних формах. Прямо або побічно з рекреаційним комплексом пов'язано приблизно 30 галузей, тому формування поняття «туристично-рекреаційний комплекс» зумовило необхідність дослідження специфічних особливостей туристичних ресурсів і коректного визначення термінів «рекреаційні ресурси».

Нині туризм із виду відпочинку перетворився в розвинену індустрію, що включає в себе багато видів туристичної діяльності.

Туризм передусім залежить від привабливості території, її первинних так званих «туристичних ресурсів», до яких належать:

- 1) природні ресурси (клімат, ландшафт, екосистеми);
- 2) культурні ресурси (архітектурна спадщина, твори мистецтва, археологічні та наукові цінності, традиції);

3) соціальні ресурси (люди або організації, які сприяють швидкому розвитку туризму в регіоні та володіють фінансовим капіталом, здібностями, знаннями; система охорони здоров'я, навколишнього середовища і власності; інтереси місцевого населення і т.д.).

Окрім того, необхідна наявність на території вторинних ресурсів:

- житлового сектору (готелів, мотелів, таборів для автотуристів, пансіонатів);
- сектору громадського харчування (кафе, ресторанів, закусочних та ін.);
- сектору організації подорожей (агентств, організаторів екскурсій тощо);
- транспортного сектору (повітряного і водного транспорту, потягів, автобусів);
- сектору розваг;
- інформаційного сектору (туристична інформаційна мережа);
- додаткових послуг та сервісної системи.

Модернізація економіки регіону та необхідність задіявання ресурсного потенціалу всіх видів зумовлюють актуальність розвитку ТРК як фактору соціально-економічного розвитку території.

До складу ТРК належить туризм, санаторно - курортна діяльність, сфера діяльності закладів тимчасового проживання (готелі, мотелі, хостели, турбази, пансіонати відпочинку тощо), громадське харчування, розваги (казино, нічні клуби, дискотеки, центри гральних автоматів, аквапарки тощо). Інтегрованими в національну індустрію туризму є транспорт, АПК, виробництво товарів туристичного споживання (сувенірна продукція, спортивно-туристичний інвентар) та засобів виробництва туристичних послуг (обладнання для видобутку і розливу мінеральних вод, засоби гігієни в готелях), освіта (фахова освіта працівників туристичної індустрії), інформація, спеціалізовані органи регулювання [13].

Туристично-рекреаційний комплекс має ознаки самостійного об'єкта: спеціалізовану матеріально - технічну базу; специфічні природно-антропогенні

ресурси; унікальність процесу продукування послуг і технології обслуговування; специфічні схеми міжгалузевого і територіального управління; велике економічне, соціальне, екологічне і політичне значення. Основою формування міжгалузевого туристично-рекреаційного комплексу є туризм.

За критеріями цілей природа рекреаційних послуг має подвійний характер: по-перше, споживчий, зумовлений необхідністю організації вільного часу громадян; по-друге, виробничий як важливий фактор розвитку людського потенціалу. Відповідно, туристично-рекреаційний комплекс можна розглядати в двох аспектах: з одного боку, як міжгалузевий комплекс у сфері послуг, де виникають і розвиваються економічні відносини щодо виробництва, обміну і споживання рекреаційно-туристичного продукту; з іншого - як складову частину соціально-економічної інфраструктури територій, що становить комплексну систему (мережу) підприємств, що займаються виробництвом, просуванням і реалізацією рекреаційно-туристичних послуг.

Для розвитку туристично-рекреаційного комплексу необхідні природні умови, історико-культурні, матеріальні та трудові ресурси.

Функції регіонального туристично-рекреаційного комплексу:

- 1) рекреаційна (відпочинок і лікування, діагностика якості здоров'я, профілактика захворювань, зміцнення загального стану здоров'я);
- 2) культурна (занурення в культурну спадщину, нарощування особистих знань у межах даного регіону);
- 3) соціальна (розвиток соціальної особистості, поява нових вражень, уявлень та емоцій);
- 4) економічна (зростання виробництва, забезпечення зайнятості населення, створення нових робочих місць, зростання доходів в регіоні, згладжування регіональних диспропорцій, позитивний вплив на зовнішній баланс через приплив туристів).

Україна має всі необхідні умови для розвитку рекреаційного комплексу. У країні є лікувально-оздоровчі, спортивні (туристичні), пізнавальні системи комплексу. У нас багато рекреаційних ресурсів: бальнеологічних (мінеральних вод, грязей), кліматичних, ландшафтних, пляжних, пізнавальних.

Україні притаманний помірноконтинентальний клімат.

Існує класифікація кліматів з погляду рекреаційної діяльності:

1) найкращий- сприятливі кліматичні умови протягом 9,5-10,5 місяця, тепле літо та нехолодна зима зі стійким сніговим покривом або жарке тривале літо та коротка зима без стійкого снігового покриву;

2) гарний - сприятливі кліматичні умови протягом 7-9 місяців;

3) задовільний - сприятливі кліматичні умови протягом 3-6,5 місяця, прохолодне дощове літо і м'яка зима з нестійким сніговим покривом або жарке посушливе літо і сувора зима;

4) поганий - сприятливі умови протягом 1-1,5 місяця.

Кліматичні ресурси районів країни різноманітні, але загалом клімат сприятливий для розвитку рекреаційної діяльності. Рекреаційні ресурси пляжів відіграють важливу роль у роботі курортів на березі морів, річок, озер. У Одеській, Донецькій, Миколаївській областях є штучні та природні лікувальні пляжі. Пізнавальні ресурси є характерним фактором, що визначає мотиви відвідування України іноземними туристами. Вони відвідують історико-архітектурні пам'ятки Києва, Чернігова, Львова, Одеси та інших міст.

Здійснивши аналіз фахової літератури, ми дійшли висновку, що Туристично-рекреаційний комплекс - це система економічно та соціально поєднаних окремих галузей, виробництв, виробничих підприємств і підприємств сфери послуг на певній території, призначення яких полягає у забезпеченні рекреаційними послугами населення певної територіальної одиниці. Туристично-рекреаційний комплекс - це типовий міжгалузевий комплекс, оскільки в

рекреаційному обслуговуванні, прямо чи опосередковано, бере участь багато різних видів економічної діяльності.

Кожна країна прагне володіти розвиненою інфраструктурою та курортними закладами для відпочинку, лікування й оздоровлення своїх громадян. Завдяки вдалому komponуванню умов для рекреації в окремих державах створилися потужні комплекси відпочинку, лікування, туризму. Такі комплекси одержали назву рекреаційних.

Багатофункціональний рекреаційний комплекс поділяють на три групи:

- 1) лікувально-оздоровчий;
- 2) пізнавальний;
- 3) економічний.

Комплекс зазвичай розглядають, як частину світового господарства, зв'язану з освоєнням територій для рекреації, профілактичного та реабілітаційного лікування, туризму. В окремих країнах він приносить серйозні прибутки державі, зрівнюючись з промисловістю та сільським господарством.

Досліджуючи роль і місце ТРК у структурі економіки регіону, слід зазначити, що аргументом щодо його розвитку є економічні переваги. Найважливішими вартісними оцінками розвитку ТРК є туристичні доходи і витрати. Об'єм надходжень від туризму широко використовують для оцінки його прибутковості. Нарощування туристичних потоків є вагомим чинником зростання споживчого попиту в регіоні, підвищення ефективності експлуатації об'єктів галузевої інфраструктури та стабілізації внутрішнього ринку товарів і послуг, стимулятором розвитку як туризму, так і суміжних галузей економіки.

Результатом ефективно функціонуючого ТРК є досягнення оздоровчого ефекту (підвищення працездатності та якості життєдіяльності населення), що, своєю чергою, має потужний соціальний ефект. Із цією метою потрібно розвивати мережу відповідних закладів шляхом їхньої модернізації, а також стимулювати до диверсифікації послуг для зменшення впливу фактору

сезонності на діяльність підприємств. Це дасть змогу охопити більшу кількість людей рекреаційними послугами, сприятиме підвищенню соціально-економічної ефективності підприємств рекреаційного комплексу з позитивним ефектом для економіки регіону [13].

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу України може стати фактором підвищення міжнародного престижу країни, джерелом соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини. Україна для цього має всі об'єктивні передумови: вигідне географічне положення та рельєф, сприятливий клімат, багатий природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціал. Загальна площа придатних для туризму та відпочинку природних ландшафтів становить 9,4 млн. га. На території нашої держави налічується понад 125 тис. пам'яток археології, архітектури, історії та мистецтва, працюють сотні музеїв. Окрім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою й Азією, має важливі залізничні та автомобільні магістралі, порти Чорного та Азовського морів, а також Дунаю, авіамережу, що може сприяти розвитку її інтенсивних багатосторонніх зв'язків із багатьма країнами [21].

Важливість розвитку ТРК посилюється його вагомим внеском у процес розширеного відтворення робочої сили [12], а саме:

- зі зростанням рівня доходів населення дедалі більша частина споживчих витрат припадає на послуги, пов'язані з розвитком людини, де рекреація займає провідне місце;

- із поглибленням поділу праці і підвищенням її продуктивності змінюється співвідношення робочого і вільного часу. Збільшення вільного часу веде до попиту на рекреаційні послуги;

- соціально-демографічні фактори, зокрема старіння населення країни, зростання ступеня обмеження працездатності частини членів суспільства, сприяють посиленню диференціації рекреаційних послуг, їх доступності для

населення різного віку і ступеня здоров'я. З іншого боку, масове включення населення в рекреаційну діяльність збільшує тривалість життя, покращує стан здоров'я, знижує потребу в медичних послугах;

- можливості активного споживання рекреаційних послуг зростають із розвитком індустрії рекреації та зростанням доходів населення.

Позитивний вплив розвиток ТРК справляє і на інноваційні процеси, що пов'язано з такими фактами, як:

- наявність елітного рівня споживання, заснованому на високому платоспроможному попиті;

- диверсифікація рекреаційних послуг, форм і методів обслуговування;

- розширення сфери дії малого бізнесу і конкуренції;

- комерціалізація інноваційної діяльності у сфері рекреаційного обслуговування населення [4].

Усе вищевикладене дає змогу сформувати концептуальну модель розвитку рекреаційних послуг у регіоні, що складається з таких блоків:

- розроблення концепції соціального відтворення в країні в розрізі інституційного, соціокультурного та професійного аспектів рекреації;

- формування цілей і пріоритетних напрямів розвитку рекреаційної діяльності;

- визначення соціальних груп населення, що мають доступ до соціальних рекреаційних послуг (що надаються на безкоштовній або частково оплачуваній основі);

- забезпечення балансу інтересів учасників (держави, рекреаційні підприємства, інвестори і споживачі);

- визначення форм та методів підтримки рекреаційної діяльності з боку держави, рекреаційних підприємств та інвесторів;

- формування інвестиційного механізму підтримки і розвитку рекреаційної індустрії;

- розроблення організаційно-правової структури управління рекреаційною діяльністю;
- організація системи відбору і підготовки кадрів для різних рівнів управління рекреаційною діяльністю (федерального, регіонального, місцевого, корпоративного);
- розроблення і затвердження федеральної програми вдосконалення системи соціального відтворення;
- внесення змін і доповнень до Бюджетного та Податкового кодексів України та інших нормативно-правових актів.

Найбільш складною проблемою регіонального регулювання рекреаційної діяльності є акумуляція інвестиційних ресурсів, що має базуватися на балансі інтересів учасників рекреаційної діяльності та виходячи з цілей, масштабів і ефективності витрат держави на соціальне відтворення.

2.3. Сучасні тенденції розвитку туристично-рекреаційної сфери (ТРС)

В сучасних умовах глибокої економічної кризи в Україні, окупації АР Крим, воєнних дій на території Донбасу, та жорсткої конкурентної боротьби, ситуація у туристично-рекреаційній сфері значно погіршилася. Корпоративна стратегія як генеральний напрямок є стрижнем економічного розвитку підприємства. Тому, для ефективної діяльності підприємства у довготривалому періоді, пріоритетною стає задача удосконалення економічної стратегії за рахунок розробки альтернативних: бізнес (ділових), функціональних, ресурсних та оперативних стратегій. Кожне підприємство унікальне, тому процес розробки економічної стратегії розвитку для кожного з них має певні особливості, а саме, залежить від: позиції підприємства на ринку; динаміки розвитку; стратегічного потенціалу; діяльності на ринку конкурентів; характеристик туристичного

продукту (послуг); стану економіки та інших факторів зовнішнього і чинників внутрішнього середовища.

Туристично-рекреаційна сфера (ТРС) належить до найбільш динамічних галузей народного господарства за темпами росту доходів. За останні три роки Україна входила в десятку країн світу за кількістю туристів які її відвідали. В умовах зменшення показників зовнішнього туризму зберігається позитивна динаміка росту внутрішнього. Зокрема відбувається перерозподіл туристичних потоків у регіонах України, а саме спостерігається значний приріст відпочиваючих у Карпатах [10; 12].

За даними Держтуризмкурорту в Україні функціонує 2573 сертифікованих засобів розміщення, з них 503 мають категорію, а саме п'ятизіркових засобів розміщення налічується 15, чотиризіркових – 77, тризіркових - 215, двозіркових - 100, однозіркових - 96; 2070 засобів розміщення категорії не мають.

Серед лідерів по кількості сертифікованих засобів розміщення Одещина – 294, Львівщина – 233. У містах, що прийматимуть футбольний чемпіонат, введено в експлуатацію 11 готелів, що мають категорію, з них два - п'ятизіркові, три – чотиризіркові, шість – тризіркові. За 2011 рік кількість туристичних операторів зросла до 2426 діючих ліцензій. Найбільше ліцензій мають туроператори Києва – 1221, Одещини – 157, Львівщини – 149 [23].

Розвитку ТРС сприяють наступні чинники:

- відкритість України для зовнішнього світу;
- давні туристичні традиції України;
- значний туристично-рекреаційний потенціал України;
- розвиток нових видів туристично-рекреаційної діяльності (підводний туризм, сільський туризм, пізнавальний туризм, мала рекреація, мобільна і елітарна рекреація та інші), в яких приймає участь щоразу більша кількість населення;
- розширення спектру туристично-рекреаційних послуг;

- функціонування туристично-рекреаційних центрів, які мають міжнародне визнання і користуються популярністю як в Україні, так і за її межами (старі історичні міста, бальнеологічні, бальнеогрязьові, кліматичні та приморські курорти, гірськолижні туристичні центри);
- впровадження нових форм власності в туристично-рекреаційній галузі (приватні, акціонерні, малі та спільні підприємства), що сприяє суттєвому покращенню якості наданих послуг.

Світова практика показує ефективність рекреаційної діяльності, яка разом із туризмом, є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки, важливою статтею національних надходжень. Щорічно в міжнародному туризмі обертається до 445 млрд. дол. і обслуговується близько 1,5 млрд. туристів. Окупність витрат тут становить в середньому 2-4 роки, а витрати на створення одного робочого місця у 20 разів менші, ніж у промисловості. Середньорічна рентабельність атракційного бізнесу оцінюється у 5-20%, а в сезон досягає 80% [3]. Сфера рекреації та туризму посідає перше місце за темпами зростання. Це одна з найприбутковіших, екологічно найчистіших галузей у системі бізнесу.

3. СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми та перспективи розвитку туристично-рекреаційної сфери

Сучасний стан ТРС потребує вирішення таких проблем:

- зменшення попиту на туристично-рекреаційні послуги в зв'язку із зменшенням платоспроможності населення та подорожчанням путівок;
- зменшення іноземних туристів через низький рівень обслуговування, невідповідність надання туристично-рекреаційних послуг міжнародним стандартам;
- нерозвиненість туристично-рекреаційної інфраструктури та транспортного забезпечення;
- недосконалість законодавчої бази, економічний спад та інфляція;
- недостатнє інформаційне забезпечення ТРС.

Перспективи розвитку ТРС зумовлені значним потенціалом України, який можна реалізувати за допомогою створення привабливого інвестиційного клімату та ефективним управлінням майном туристично-рекреаційних комплексів.

Біля позитивних факторів, що сприяють розвитку рекреації в Україні, є і негативні, які гальмують розвиток оздоровчо-рекреаційної діяльності, серед них найголовнішими є:

- відсутність розвинутої матеріально-технічної бази;
- недосконале податкове законодавство;
- різновідомча підпорядкованість рекреаційного та санаторно-курортного комплексів;
- недоліки в системі регіонального управління;
- проблема тіньової економіки;

- необхідність передання частини повноважень органам місцевого самоврядування.

На міжнародному ринку Україна фактично невідома як країна з розвинутою рекреаційною індустрією (окрім серед представників старшого покоління української діаспори, але й цей імідж фактично згасає). На даний час маркетинг туристичного потенціалу України на міжнародному ринку не проводиться. Будучи однією з найбільших країн Європи, вона не має жодного туристичного представництва за кордоном, не здійснює рекламних заходів і не має запланованих на національному рівні рекламних кампаній для зарубіжного ринку.

Найсуттєвішими перешкодами є наступні:

1. Негативний імідж України в цілому щодо проведення тут відпочинку. Відсутність належної реклами.
2. Транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну та пересуванням по її території. Візовий режим.
3. Низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції і послуг.
4. недосконалість нормативно-правової бази забезпечення рекреаційної діяльності, несприятливий клімат інвестування. [18]

Негативний імідж України в цілому щодо проведення тут відпочинку.

1. Відсутність належної реклами. Досить важко переконати рекреантів приїхати в Україну в той час, як імідж країни практично відсутній в такому розумінні, або ж асоціюється з Чорнобильською катастрофою та радіаційною зоною.

Імідж України як країни, куди можна приїхати відпочити, ще зберіг досить сильні позиції на території Росії, що ж до найближчих західних сусідів, то за останні роки набутий тут позитивний імідж було втрачено. Зараз Україна бачиться позаду таких держав як Польща, Угорщина, Чехія та інші. Щоб змінити цей імідж, необхідно розробити і впровадити рід рекламних

та стимулюючих заходів з метою створення нового іміджу, відкриваючи для масового рекреанта Українські природні рекреаційні ресурси, культуру та етнос народу, що проживає на його схилах.

Важливим позитивним фактором при цьому може стати випуск найрізноманітніших рекламних матеріалів, починаючи з випуску туристичних друкованих видань та буклетів і закінчуючи рекламними відеофільмами та компакт-дисками.

2. Транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну та пересуванням по її території. Значною перешкодою для нормального розвитку рекреаційного комплексу є проблеми, пов'язані з в'їздом на територію України. Повільні поїзди, дорогі авіаквитки, обмежена кількість авіарейсів, черги на митницях, поганий стан доріг при подорожуванні автомобілем - ось тільки деякі з тих складностей, які чекають іноземного відпочиваючого що бажає приїхати в Україну.

Крім того, відсутність належної дорожньої інфраструктури на основних автомагістралях приводить до того, що туристи не завжди мають змогу зупинитись для відпочинку і харчування в належно обладнаних місцях. Змінити ситуацію на краще можна лише запровадженням радикальних змін щодо державного господарювання будівництвом належної дорожньої інфраструктури.

Безпосередньо з цим пов'язані і проблеми візового характеру. Існуючі вимоги до іноземних туристів щодо оформлення візи з метою приїзду до України надають нашим конкурентам велику перевагу. Коли перед туристом існує вибір, він вибере ту країну, яка не має віз. І це пов'язано не тільки з вартістю візи. Це проблема із запрошенням, поїздкою до Посольства, яке можливо знаходиться в іншому місті і ряд інших супутніх проблем. Тому дуже важливою передумовою створення високоефективної конкурентоздатної рекреаційної галузі є зменшення на державному рівні вимог по оформленню візових документів.

3. Низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції і послуг.

В умовах складної економічної ситуації, збанкрутування ряду підприємств, зростання вимог громадян до якості послуг привело до фактичного припинення діяльності ряду закладів. Як приклад, рекреаційні заклади Закарпаття за функціями, об'ємом і рівнем обслуговування в своїй більшості не відповідають міжнародним стандартам. Коли перед туристом стає проблема, куди поїхати відпочивати, на його вибір впливатимуть ряд факторів. У першу чергу його цікавитиме вартість та якість послуг, наявність зручностей. Однак переважна більшість наших об'єктів будувались для рекреантів, які не ставили великих претензій до умов відпочинку і лікування. Тому саме цей стан інфраструктури в туристично-санаторній галузі ставили великих претензій до умов відпочинку і лікування. Тому саме цей стан інфраструктури в туристично-санаторній галузі, в більшості випадків, не відповідає нагальним потребам відпочиваючих.

Також слід врахувати, що через відсутність великих грошових коштів у основної маси населення України, рекреація в області має перспективу і зможе нормально розвиватись при умовах, якщо на наших турбазах і у санаторіях зможуть повноцінно відпочивати іноземні громадяни, що можуть повністю оплачувати отримані тут послуги.

Одне з чільних місць повинно зайняти створення системи належного сервісу, в основу якого покладено бажання та інтереси самого відпочиваючого, а цього, в свою чергу, можна досягнути залученням великих інвестиційних коштів в галузь та проведенням якісної сертифікації всіх наявних готельних установ та інших баз прийому.

4. Недосконалість нормативно-правової бази забезпечення рекреаційної діяльності, несприятливий клімат інвестування. Нормальний розвиток рекреаційної галузі може відбуватись за умови створення якісно нової системи господарювання. Базою для цього є економічна зацікавленість як безпосередніх власників закладів, так і їх трудових колективів, тобто отримання ними реальних

прибутків, що можуть використовуватись на власний розсуд. Однак слід відмітити, що діючі норми державно-правового регулювання і особливо податкова система не стимулює рекреаційної діяльності. Зокрема, гостро стоять питання щодо зменшення податкового тиску, а саме:

- звільнення від сплати ПДВ на продаж путівок;
- звільнення від оподаткування земельних ділянок, на яких діє рекреаційна інфраструктура;
- зменшення ставок податку на прибуток для туристичних підприємств, що надають пріоритет в'їзду туристів;
- встановлення протекційної податкової політики на здійснення туристичних подорожей дітей та молоді в межах України;
- звільнення від податку на прибуток частини прибутку туристичних організацій, що використовується для розвитку їх матеріальної бази та реклами;
- зменшення ставок готельного збору [18].

Крім того, суперечливість українських законів служить відштовхуючим фактором для іноземних інвесторів, участь яких у рекреаційних процесах є обов'язковою складовою відродження галузі.

3.2. Перспективи розвитку і шляхи підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів

Розвиток рекреації та туризму, як відомо, визначено одним із пріоритетів соціально-економічного зростання держави, вагомим чинником стабілізації та структурної перебудови національної економіки. На підтвердження цієї тези достатньо навести факти щодо визначення пріоритетів розвитку країни у Державній стратегії, регіонального розвитку на період до 2015р (постанова КМ України №1001 21.07.2006р) – «розвиток курортно-рекреаційної сфери».

Перспективи розвитку рекреації та туризму в Україні зумовлюються дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних та політичних факторів, які мають чітко виражену регіональну специфіку.

Крім цього, особливості сучасної ситуації полягають у тому, що формування високорозвиненої національної індустрії рекреації та туризму та її інтеграція в світовий ринок туристично-рекреаційних послуг пов'язані з необхідністю розв'язання гострих соціально-економічних проблем в період трансформації суспільно-економічних відносин.

Зокрема при плануванні подальшого розвитку рекреаційного комплексу в основу повинна бути покладена ідея природно–історично–етнографічної рекреації, що базується на найбільш раціональному використанні територіального поєднання природних умов, ресурсів та історичних, архітектурних пам'яток краю.

Отже, у нас є всі види ресурсів, що дозволяє всебічно розвивати рекреаційний комплекс. Завдяки різноманітним ресурсам рекреаційний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність дає можливість оздоровити великі маси населення і в той же час зробити значний внесок до національного доходу.

Недостатня ефективність державного управління рекреаційним комплексом України тривалий час стримувала розвиток та перешкоджала ефективному функціонуванню рекреаційної сфери як у цілому країни, так і окремих її регіонів. За цей період було накопичено проблеми, які мають негативний вплив на соціальну й економічну доцільність використання наявного рекреаційного потенціалу України.

Серед них найбільш вагомими є:

- слабка інноваційно-інвестиційна активність у формуванні та використанні рекреаційного потенціалу регіонів України;
- дефіцит інвестицій у цілому та обмеження іноземних інвестицій (особливо довгострокових) у

розвиток рекреаційної сфери; - незабезпечення комплексного використання курортно-оздоровчих територій; недостатня розвиненість інфраструктури рекреаційної сфери та обслуговуючих галузей; - невваженість цінової політики галузі;

- незадовільні умови подорожування туристів;

- незадовільний стан матеріально-технічної бази, високий рівень зношеності основних фондів рекреаційної сфери;

- низька комфортність і умови проживання в об'єктах рекреаційної сфери; низький рівень та якість послуг, що надаються в туристичній та курортнооздоровчій сфері, їх невідповідність світовим стандартам;

- сталі тенденції скорочення кількості закладів санаторно-курортної та оздоровчої сфери та кількості в них ліжок;

- недостатня забезпеченість закладів санаторно-курортної та оздоровчої сфери медичним персоналом;

- руйнація системи соціального туризму та надання рекреаційних послуг, практична недоступність до рекреаційних ресурсів малозабезпечених верств населення, зменшення кількості осіб, що оздоровилися;

- значне зменшення центрів дозвілля, аварійний стан значної кількості закладів культури, мистецтва, дозвілля та бібліотек;

- незабезпеченість туристичної галузі деяких регіонів висококваліфікованими фахівцями тощо.

Усунення цих недоліків потребує впровадження ряду заходів, спрямованих на поліпшення якості державного регулювання розвитку рекреаційної сфери. Необхідно: 1) розміщувати оперативну статистичну інформацію на сайті Державної служби туризму і курортів;

2) розробити та затвердити програми формування позитивного іміджу окремих областей України щодо туристсько-рекреаційного іміджу та рекреаційної діяльності; прийняти проект постанови Кабінету Міністрів України

“Про затвердження критеріїв розподілу суб’єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності в туристичній сфері та періодичності здійснення нагляду (контролю) за якістю наданих туристичних послуг” і постанови Кабінету Міністрів України стосовно встановлення порядку класифікації готелів та засобів розміщення туристів за категоріями;

3) забезпечувати фінансування з Державного бюджету України підготування фахівців рекреаційної сфери;

4) розробити та прийняти Закон України “Про природні території, що підлягають особливій охороні”, спрямований на формування принципів державної політики щодо природних територій, на яких розташовані об’єкти, що мають культурне, естетичне, рекреаційне значення та вони вилучені з господарчого обігу;

5) створити рекреаційний фонд України, розробити проект Закону України “Про рекреаційний фонд України”;

6) розробити законопроект про спеціальні економічні зони рекреаційного призначення, який би спирався на законодавство про спеціальні економічні зони з урахуванням особливостей рекреаційної діяльності;

7) створити Центр сприяння розвитку туризму, інформаційно-рекламної й маркетингової діяльності та реалізації інвестиційних проектів;

8) розробити кредитні програми для довгострокового кредитування будівництва й облаштування об’єктів туризму, туристичної інфраструктури та туристичного сервісу;

9) забезпечити підвищення привабливості рекреаційного комплексу як сфери підприємницької діяльності шляхом надання податкових пільг; методичної, організаційної, інформаційної матеріальної підтримки суб’єктів підприємництва у галузі туризму та курортно-рекреаційній галузі;

10) обмежити розміщення на рекреаційних територіях промислових і сільськогосподарських об’єктів;

11) затвердити екологічні стандарти, що відповідають європейським екологічним нормам, забезпечити їх обов'язкове дотримання;

12) забезпечити перехід шкідливих підприємств, розташованих у курортно-рекреаційних зонах, на екологічно безпечні технології;

13) забезпечити використання сучасних технологій очищення викидів шкідливих речовин.

Упровадження вищезгаданих заходів сприятиме поліпшенню якості державного регулювання розвитку рекреаційної сфери України й урахуванню соціальних інтересів та рекреаційних потреб населення при посиленні використання рекреаційного потенціалу.

Перспективами розвитку ефективності використання рекреаційних курортів в оздоровчих цілях в Україні зумовлюються дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних та політичних факторів, які мають чітко виражену регіональну специфіку [22].

Крім цього, особливості сучасної ситуації полягають у тому, що формування високорозвиненої національної індустрії рекреації та її інтеграція в світовий ринок туристично-рекреаційних послуг пов'язані з необхідністю розв'язання гострих соціально-економічних проблем в період трансформації суспільно-економічних відносин. Зокрема при плануванні подальшого розвитку рекреаційного комплексу в основу повинна бути покладена ідея природно - історично-етнографічної рекреації, що базується на найбільш раціональному використанні територіального поєднання природних умов, ресурсів та історичних, архітектурних пам'яток краю.

Крім того, у разі рекреаційного планування необхідне визначення допустимих та оптимальних навантажень на ландшафт, які забезпечують стійкість природних комплексів - важливу умову збереження рекреаційного потенціалу території. Для будь-якої території є екологічна межа щодо використання рекреаційних ресурсів. Тому в процесі формування рекреаційних

зон треба утримувати оптимальну рівновагу між природними передумовами, можливостями та потребами споживачів рекреаційних ресурсів із метою збереження навколишнього середовища та динамічного використання складових природних комплексів за умов інтенсивного рекреаційного використання.

Шляхами підвищення ефективності використання рекреаційних курортів в оздоровчих цілях можуть бути:

- 1) переоснащення застарілої матеріально-технічної бази;
- 2) створення програм фінансування оздоровчих закладів з боку держави;
- 3) підвищення пропускнуєї спроможності рекреаційних закладів;
- 4) створення і надання нових рекреаційних послуг українськими оздоровницями;
- 5) створення певної спеціалізації окремих підприємств по виробництву та наданню послуг, в результаті чого підвищується якість, знижується собівартість рекреаційних та туристичних продуктів;
- 6) підпорядкування рекреаційного та санаторно-курортного комплексів до закладів охорони здоров'я регіону їх розміщення.

Шляхи підвищення якості надання рекреаційних послуг.

Аналізуючи діяльність українських курортів можна побачити нестійкі тенденції їх функціонування, що пояснює сезонність надання рекреаційних послуг та недосконалість рівня обслуговування. Ці явища обумовлюють цілу низку проблем, які потребують вирішення.

А щодо шляхів підвищення ефективності використання рекреаційних курортів в оздоровленні ми пропонуємо такі шляхи:

1) повне переоснащення застарілого обладнання, підтримка з боку держави, надання нових послуг лікування та оздоровлення, ще відсутніх на рекреаційному ринку, підпорядкування оздоровниць краю до відповідних закладів охорони здоров'я та інші.

Крім того, шляхами підвищення якості надання рекреаційних послуг може стати дотримання таких принципів:

1) соціальна затребуваність (відповідність потребам рекреантів, її здатність задовольняти їх рекреаційні потреби; створення умов і можливостей проходити лікування та оздоровлення широким масам населення);

2) екологічна безпека рекреаційного освоєння території (дотримання жорстких екологічних регламентів в сфері рекреаційного господарства);

3) економічна доцільність (передбачає прибутковість діяльності рекреаційних закладів і економічну вигоду для території, регіону).

3.3. SWOT-аналіз розвитку туристично-рекреаційної сфери

Сьогодні зростає потужний вплив на функціонування підприємств туристичного бізнесу двох протидійних тенденцій: сприятливих можливостей зовнішнього середовища та загроз. Це зумовлює необхідність та можливість використання SWOT-аналізу, який означає структуровані сильні і слабкі сторони туристично-рекреаційної сфери, а також можливості та загрози зовнішнього середовища для неї [4].

Здійснення інвестиційної діяльності в туристично-рекреаційну сферу передбачає відповідне управління цим процесом, основна мета якого забезпечити найефективнішу реалізацію сильних сторін, підсилення слабких сторін, уникнення загроз та реалізацію можливостей в даній галузі.

Для ефективного управління інвестиційною діяльністю в ТРС нами було проаналізовано та складено SWOT-аналіз сильних і слабких сторін, перспективи і загрози розвитку даної індустрії.

Методика SWOT-аналізу, використана для дослідження перспектив розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз сильних і слабких сторін туристично-рекреаційної сфери

Сильні сторони	Слабкі сторони
Розуміння державних органів влади важливості та потенціалу ТРС	Нечітка та недосконала система фінансування ТРС
Кількість туристичних об'єктів та атракцій	Технічна інфраструктура курорту: система водопостачання
Кількість та різноманітність закладів науки, культури, освіти та мистецтва	Збір та переробка сміття
Традиції з проведення виставок, з'їздів, зустрічей, конференцій	Система опалення
Тісні стосунки із українською діаспорою	Стан доріг, вулиць та тротуарів
Ділові контакти між рекреаційними зонами України та зарубіжжя	Освітлення міста-курорту
Ріст та активність приватного сектору	Існуючі засоби комунікацій
Зростаюча кількість закладів сфери обслуговування	Незадовільний стан санаторно-оздоровчих об'єктів
Доступ до курорту: автодорожня та залізнична системи, наявність поблизу міжнародного аеропорту	Якість сервісу в аеропортах, залізничних вокзалах, автостанціях, готелях, ресторанах, магазинах, таксі, громадському транспорті, музеях, галереях тощо
Наявність комунікаційних систем	Недосконала система стандартизації умов, правил, регламентів, сертифікації послуг, технологій, продукції
Наявність унікальних бальнеологічних ресурсів, кліматичних умов	Невідповідність між цінами і якістю сервісу в санаторно-оздоровчих закладах та готелях
Рівень кваліфікації спеціалістів	Недосконала маркетингова діяльність в ТРС
Багаті та унікальні культурні та релігійні традиції, звичаї та обряди	Низький рівень відпочинково-розважальної індустрії
Гостинність та високий рівень культури мешканців	Безпека на курорті

узагальнено за даними [18].

Таблиця 3.2

Потенційні можливості та загрози туристично-рекреаційної сфери

Потенційні можливості	Потенційні загрози
Стабільний приріст рекреантів і туристів, підвищення рівня доходів населення	Нестабільність українського законодавства
Сприяння розвитку приватного підприємництва	Спад у розвитку приватних малих та середніх підприємств
Зростаючий інтерес іноземних рекреантів і туристів у відвідання України	Зменшення доходів населення
Залучення програм міжнародної допомоги	Міжнародна та внутрішня конкуренція
Залучення інвесторів	Негативний імідж України

узагальнено за даними [18].

Згідно результатів проведеного SWOT-аналізу характерні значні можливості та перспективи ефективного розвитку туристично-рекреаційної сфери, які в подальшому повинні підтримуватись та розвиватись. Однак зазначені недоліки та загрози розвитку туристично-рекреаційної сфери повинні бути ліквідовані за допомогою дієвої політики органів місцевого самоуправління у взаємодії із суб'єктами підприємницької діяльності.

Для цього необхідно розв'язати такі основні завдання:

- підвищення якості послуг і сервісу обслуговування;
- впровадження ринкових механізмів та нових форм управління в рекреаційній сфері, підвищення її економічної віддачі;
- зростання темпів розвитку і доходів рекреаційного господарства та підвищення зайнятості населення;
- розвиток підприємництва та рекреаційного бізнесу, що дозволить забезпечити комплексне освоєння рекреаційних територій;
- розширення масштабів природоохоронної діяльності з метою створення екологічної безпеки і найсприятливіших рекреаційних умов для відпочинку і лікування населення;
- реалізацію великомасштабних заходів щодо відновлення, реставрації та збереження унікальних природних ландшафтів, пам'яток історії, культури, архітектури, відтворення звичаїв і традицій народу;
- більш активний розвиток нових форм міжнародної економічної співпраці, прискорена адаптація до умов міжнародного сервісу, прийомів і методів бізнесу в рекреаційній сфері.

Проведений SWOT-аналіз засвідчує, що Україна має потужний потенціал для здійснення більшості видів туристично-рекреаційної діяльності, використання якого суттєво лімітується дією стримуючих факторів, що зумовлює потребу в розробці науково-обґрунтованої стратегії розвитку і функціонування ТРК.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведене, можна зробити такі висновки. Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з передових рекреаційно-туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної рекреаційної сфери свідчить про те, що ефективність її діяльності стримується через невирішеність низки проблем. Насамперед, це проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування галузі, для вирішення яких необхідно внести відповідні зміни та доповнення до чинного законодавства; затвердження національних стандартів усіх видів рекреаційних і туристичних послуг.

Варто відмітити, що з переходом України до ринкових відносин, індустрія відпочинку та оздоровлення на базі використання рекреаційних ресурсів може стати важливою статтею доходів державного і місцевого бюджетів.

Але слід зазначити, що основні проблеми щодо ефективного використання рекреаційних ресурсів України полягають у досягненні максимально повного задоволення потреб населення у повноцінному оздоровленні та лікуванні, охороні і відновленні рекреаційних ресурсів та зростанні якості послуг у цій сфері, які на даний час перебувають у незадовільному стані.

Таким чином Україна має потужний рекреаційний комплекс, який здатен задовольнити потреби населення в санаторно-курортному лікуванні, відпочинку та туризмі і в той же час зробити значний внесок до національного доходу на основі ефективного використання рекреаційних ресурсів.

Перспективи розвитку рекреаційного комплексу України потребують:

- 1) створення сприятливих умов для залучення додаткових інвестицій;
- 2) модернізації матеріально-технічної бази існуючих об'єктів рекреаційного комплексу з доведенням її до рівня світових стандартів;
- 3) інтенсивного розвитку туризму та індустрії відпочинку і оздоровлення в цілому;

- 4) поліпшення інфраструктури існуючих установ відпочинку і рекреації;
- 5) збільшення питомої ваги рекреаційної сфери у зростанні національного доходу країни.

Загалом Україна має вигідне географічне розташування, сприятливі кліматичні умови, унікальні природні ландшафти. Рівень використання природно-рекреаційного потенціалу незначний, що робить сферу рекреаційного природокористування перспективною для багатьох регіонів. Нерівномірність розподілу земель рекреаційного призначення в регіонах, і їх різна структура є передумовою формування певної спеціалізації рекреаційної діяльності, що обумовлює необхідність і глибоких маркетингових досліджень, які лягли б в основу вироблення регіональних стратегій розвитку рекреаційного природокористування.

Основними напрямками формування ефективного механізму реалізації стратегічних завдань подальшого розвитку рекреаційно-туристичної сфери має бути:

- 1) оптимально збалансовано державне та регіональне регулювання суспільно-економічних відносин у сфері організації та розвитку рекреації та туризму;
- 2) забезпечення доступності санаторно-оздоровчих та рекреаційно-туристичних послуг для всіх верст населення;
- 3) ефективна інвестиційна політика.

Вирішення існуючих проблем названих у роботі, та врахування існуючих перспектив розвитку рекреаційно-туристичної сфери України стане запорукою модернізації наявного рекреаційного та туристичного потенціалу держави, динамічного розвитку рекреаційно-туристичної сфери, забезпечення її сталої конкурентної спроможності серед стратегічно пріоритетних секторів національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андропов О.М. Стан рекреаційного комплексу України // Економіка і Екологія, 2005, № 24.
2. Бейдик О.О., Новикова В.І. Перспективи розвитку регіональної рекреації та туризму на період до 2010 р. // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 5. - К.: Інститут туризму Федерації профспілок України, 2004. - С.167-178.
3. Бейдик В.Ф. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [монографія] / В.Ф. Бейдик. - К.: Київський університет, 2001. - 395 с.
4. Бобираєва О.В. «Становлення і розвиток сфери рекреаційних послуг як напрям інтеграції до світового господарства» // Вісник Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка - Випуск № 57, 2002. - 45-53 с.
5. Бобираєва О.В. Рекреація в системі розширеного суспільного відтворення // Вісник Київського Національного університету ім. Т.Г.Шевченка – 2002. - Випуск 55. – С. 100-108.
6. Биркович В.І Тенденції та перспективи розвитку туристично-рекреаційної галузі в Закарпатській області // Стратегічні пріоритети (дар). – 2009. – №2. – (11) с. 218-224.
7. Безуглий І. В. Напрями вдосконалення територіальної організації регіональної рекреаційно-туристичної системи / І. В. Безуглий // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8 (75). – С. 93–97.
8. Вуйцик О. І. Рекреаційно-туристичний комплекс: питання термінології / О. І. Вуйцик // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (46). – Ч. 2. – С. 39–44.
9. Гудзь П. Економічна ефективність використання природних рекреаційних ресурсів // Регіональна економіка. - 2000. - №4. – С. 20-24.

10.Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій / П. В. Гудзь. – Донецьк: ІЕПД НАН України; Юго-Восток, Лтд, 2001. – 270 с.

11.Грабарєв А. В. Імітаційна модель туристично-рекреаційного комплексу / А. В. Грабарєв // Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. праць / Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. В. К. Галіцин. – 2012. – Вип. 86. – С. 133–145.

12. Жученко В. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні: передумови та перспективи // Регіональні перспективи. - 2001. - №1 (14). – С. 34-38.

13. Захарченко П. В. Модели экономики курортно-рекреационных систем: монография / П. В. Захарченко; науч. ред. А. И. Черняк. – Бердянск: Изд-во Ткачук А. В., 2010. – 392 с.

14. Іванух І., Данилишин Б. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення його використання // Економіка України. – 2008. – №1. – с. 36-38.

15. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: навч. Посіб. Для студентів вузів/ Мацола Василь Іванович - Л.: [б. в.], 1997. - 259 с.

16. Масляк П.О. «Рекреаційна географія» Навчальний посібник. - К.: Знання, 2008. - 343 с.

17. Новикова В.І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації /В.І. Новикова //Туристично-краєзнавчі дослідження: Збірник наукових статей. - К.: Інститут туризму ФПУ, 2007. - Випуск 7. - 130-136 с.

18.Сажнева Н. Значення рекреаційних передумов у формуванні територіальних рекреаційних систем // Сучасна географія та навколишнє природне середовище: Зб. Наук. Праць. - Вінниця: Рекламна Агенція «Старт Трек», 1999. - 83-84 с.

19. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. - Чернівці: Книги-XXI, 2003. - 300 с.
20. Кифяк В.Ф. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону // формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №2. – с. 157-161.
21. Кифяк В.Ф. Сфера рекреації та туризму як складова регіональної економічної системи // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №1. – с. 116-119.
22. Кифяк В. Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем // В. Ф. Кифяк // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 51–54.
23. Матеш В.А. Україна запрошує на відпочинок // Вісті з України. – 2009. – №4. - с. 54.
24. Нездоймінов С. Г. Формування кластерної стратегії розвитку підприємництва в регіональному туристично-рекреаційному комплексі / С. Г. Нездоймінов // Економічні інновації. – 2009. – Вип. 38. – С. 133–143.
25. Опанащук Ю.Я. Індустрія гостинності суть, зміст і характерні особливості // Економіст. – 2008. – №10. – с. 74.
26. Орлов Олівер. Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає // Економіст. – 2008. – с. 74.
27. Сафулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні // Управління сучасним містом. – 2007. – № 12. – с. 88-94.
28. Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природно-рекреаційного потенціалу регіону // формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №1. – с. 136-139.
29. Уварова Г. Рекреаційно-туристичний потенціал України// Географія та основи економіки в школі. – 2008. – №2. – с. 29.
30. Панкова Є.В. «Туристичне краєзнавство» Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. - 352 с

31.Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 369 с.: іл., картосхеми.

32.Жученко В. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні: передумови та перспективи // Регіональні перспективи. - 2001. - №1 (14).

33.Стафійчук В.І. Рекреологія. Навчальний посібник. - К.: Альтпрес, 2006. - 264 с.: картосхеми 15.

34.Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять. Наукова стаття. І.В. Смаль, В.В. Смаль. Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля. Міжнародна науково-практична конференція. Київський національний університет культури і мистецтв. 4-6 червня 2004 р.

35. Харічков С.К. Проблемні питання сталого розвитку рекреацій та туризму в Україні. Туристично-краєзнавчі дослідження. – 2009. – №2. – с. 68.

36. Харічков С. К. Регіональна парадигма цільової програми розвитку рекреації та туризму / С. К. Харічков, І. М. Дишловий, С.Г. Нездоймінов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 221–230.

37. Цьохла С.Ю Активізація та розвиток інвестиційної діяльності в сфері курортно-рекреаційного господарства // інвестиції: Практика та досвіт. – 2008. – № 22. – с. 6-10

38. Цьохла С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та туристичних регіональних ринків курортно-рекреаційних послуг: монографія / С. Ю. Цьохла. – Сімферополь: Таврія, 2008. – 352 с.

39.Фоменко Н.В. «Рекреаційні ресурси та курортологія» К.: Центр навчальної літератури, 2009. - 312 с.

40.Федорченко В.К. Історія туризму в Україні. - К: Вища школа 2002 р.

